

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

11

*Egidijus Motieka.
Didysis Vilniaus seimas*

1996

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS



LIETUVOS
MOKYKLAI

600

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

11

Egidijus Motieka
Didysis Vilniaus seimas

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

*Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
Lietuvos istorijos institutui,
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui,
Švietimo ir mokslo ministerijai,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

© *Egidijus Motieka, 1996*
© *Lietuvos istorijos institutas, 1996*

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-01-4

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
I skyrius. LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS	
1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn.	46
2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva	60
3. Memorandumas Rusijos vyriausybei	76
4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime	94
5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui	107
II skyrius. SUVAŽIAVIMO DARBAS	
1. Suvažiavimo pradžia	118
2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai	138
3. III ir IV posėdžiai: agrarinis ir Lietuvos mokyklų klausimai	158
4. Suvažiavimo nutarimai	174
5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai	193
III skyrius. SUVAŽIAVIMO PASEKMĖS	
1. Lietuvių ir Lietuvos visuomenė po Suvažiavimo	209
2. Rusijos valdžios požiūris į Suvažiavimą. Represijos	240
BAIGIAMASIS ŽODIS: Didžiojo Vilniaus seimo reikšmė	260
PRIEDAI	274
Nr. 1 Atsišaukimas į lietuvių tautą	275
Nr. 2 Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei	277
Nr. 3 Odesos lietuvių nutarimai	284
Nr. 4 Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	287

Nr. 5	LSDP parengta Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	288
Nr. 6	J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje	290
Nr. 7	Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai	293
Nr. 8	Lietuvos valstiečių sąjungos nutarimai	294
Nr. 9	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimai	297
Nr. 10	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose	299
Nr. 11	LSDP sušaukto darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai	300
Nr. 12	Krikščionių demokratų nutarimai	306
Nr. 13	Lietuvos mokytojų susivienijimo nutarimai	308
Nr. 14	Tautiškosios lietuvių demokratų partijos Steigiamojo susirinkimo protokolas	311
Nr. 15	Amerikos lietuvių suvažiavimo Filadelfijoje nutarimai	313
	TRUMPINIAI	317
	STRESZCZENIE	318
	SUMMARY	329
	RESUME	342
	ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	354
	VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	361

tiktai polonizacinės tendencijos, tačiau neneigiami eventualūs ryšiai su lenkų politinėmis jėgomis. Apie tai iš viso nekalbama. Todėl peršasi išvada, be abejo, hipotetinė, kad šis klausimas paliekamas atviras ir priklausomai nuo politinių aplinkybių gali būti sprendžiamas kitaip. Juk ateityje, naikinant XVIII a. pab. įvykusių Lietuvos (LDK) ir Lenkijos padalijimų pasekmes ir svarstant Abiejų Tautų Respublikos suverenių teisių paveldėjimo klausimus, neišvengiamai turėjo formuotis naujos prielaidos Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos tarpusavio santykiams. Kokie bus šie santykiai, tuomet niekas negalėjo tiksliai pasakyti.

Memorandume suformuluotą suverenių lietuvių tautos teisių realizavimo projektą galima vadinti akcija, kuria remiantis buvo įmanoma patraukti į savo pusę Lietuvos (tiksliau – Lietuvos ir dalies Baltarusijos) bajorų luomą. Tuo metu dar nebuvo aišku, kokia bus būsima Lietuvos valstybė. Šiuo požiūriu netgi nepriklausomą Lietuvos valstybę etnografinėmis ribomis galima vadinti LDK variacija, lygiai taip pat, kaip ir, pavyzdžiui, 1916 m. sausio mėn. J. Kriaučiūno, S. Banaičio ir A. Jakšto-Dambrausko pateiktą projektą atkurti LDK, kurios sudėtinės dalys turėjo būti Lietuva, Baltarusija ir Latvija. Tiek šio sumanymo, tiek ir mūsų nagrinėjamo Memorandumo autoriai kėlė suverenių lietuvių tautos teisių paveldėjimo klausimą. Pirmu atveju suverenumas apribojamas, perleidžiant dalį šių teisių Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, antruoju – visos teisės paliekamos lietuvių tautai. **Tai LDK politinio paveldo problemos kėlimas iš esmės.** Memorandumas vienas pirmųjų pradeda LDK atkūrimo projektų, kuriuos ruošė politinės grupuotės Lietuvoje, Lenkijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje, sąrašą. Tų projektų nemažai pasirodė 1905–1914 m., tačiau ypač daug – 1915–1920 metais.

4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime

1905 m. lapkričio mėn. 6–13(19–25) d. Maskvoje įvyko VI Rusijos žemietijų ir miestų veikėjų suvažiavimas. Tai buvo gana reikšmingas politinis forumas, padėjęs išsiaiškinti S. Vitės vyriausybės ir Rusijos nuosakiųjų demokratinių sluoksnių (kadetų ir jiems artimų politinių grupuočių) kompromiso galimybes. Lietuvai šis suvažiavimas buvo svarbus tuo, kad jame turėjo būti svarstomas Lenkijos autonomijos klausimas. Tai reiškė, kad neišvengiamai bus paliesti ir Lietuvos reika-

lai. Taip pat, be jau ankstesniuose suvažiavimuose dalyvavusių Lietuvos lenkų, šiame Suvažiavime pirmą kartą dalyvavo trys lietuvių nacionalinio sąjūdžio atstovai – P. Višinskis (nuo Vilniaus gubernijos), V. Bielskis (nuo Kauno gubernijos) ir K. Grinius (nuo Suvalkų gubernijos)¹³². Įdomu tai, kad visi trys lietuvių atstovai priklausė LDP. Tiesa, V. Bielskis formaliai nebuvo LDP narys, tačiau 1905 m. atstovavo demokratams, nors kartu simpatizavo ir LSDP. Kaip jau minėjome, visas tris kandidatūras patvirtino Vilniaus lietuvių organizacijos biuras. Kyla klausimas, kodėl tokia svarbiame renginyje nebuvo atstovaujama kitoms lietuvių politinėms grupuotėms. Atsakymą randame K. Griniaus atsiminimuose, kur nurodoma, kad remdamasis asmeniniais ryšiais „varpininkams tris vietas išrūpino T. Vrublevskis“¹³³. Žinant apie aktyvią LDP ir T. Vrublevskio veiklą Vilniaus „autonomistų“ būrelyje, bendras pastangas konsoliduoti daugiatautę Lietuvos visuomenę pilietiniu pagrindu¹³⁴, dėl tokio jo pasirinkimo neturėtume stebėtis. Vilniaus lietuvių organizacijos biurui, matyt, nieko nebeliko kaip tik patvirtinti kandidatūras, dėl kurių jau iš anksto buvo susitarta.

VI Žemietijų suvažiavimas vyko tokiomis aplinkybėmis, kai Rusijos visuomenė jau pradėjo suprasti, kad spalio 17(30) d. caro manifesto realizavimas bus problematiškas, t. y. paskelbtos teisės ir laisvės nebus ir net negali būti iki galo realizuojamos. Spalio 17(30) d. manifestas buvo tik prielaidų pilietinei visuomenei kurti pradžia. Ir spalio 31(lapkričio 13) d. Lenkijoje įvesta karo padėtis puikiai tai iliustravo. V Žemietijų suvažiavimas, įvykęs 1905 m. rugsėjo mėn., pripažino Lenkijai teisę į teritorinę autonomiją. Netgi buvo pažadėta aktyvi pagalba. Tačiau tada buvo rugsėjis, manifestas dar nebuvo paskelbtas. Rusijos demokratinis judėjimas, žadėdamas Lenkijai pagalbą, atvirai naudojosi Lenkijos politinių jėgų intelektualiniu potencialu ir apskritai Lenkijos nacionalinio judėjimo siekiais iškovoti autonomiją. Diskusijos vyko tik dėl Lenkijos autonomijos suteikimo sąlygų: ar tai turi įvykti iki Rusijos Steigiamojo susirinkimo sušaukimo, ar autonomiją turi paskelbti ši naujoji institucija. Per VI Žemietijų suvažiavimą jau buvo galima galvoti, kad caro valdžia Lenkijos autonomijos klausimą išbraukė iš savo artimiau-

¹³²J. Būtėnas, *Povilas Višinskis*, p. 102–103; K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 153–164; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 119 ir kt. veik.

¹³³K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 154.

¹³⁴R. Miknys, „Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai“, op. cit., p. 183–184, 190 ir kt.

sių planų. Spalio 31(lapkričio 13) d. Lenkijoje paskelbtą karo padėtį galima vertinti kaip meistriškai suplanuotą provokaciją prieš Lenkijos autonomijos šalininkų judėjimą. Išprovokavus Lenkijos sukilimą, buvo galima tikėtis jį nesunkiai užgniaužti. Tarptautinė opinija buvo susirūpinusi Maroko krize ir 1905 m. pabaigoje Lenkijos valstybingumo problema jos jau taip nejaudino, kaip iki Portsmuto taikos sudarymo, t. y. iki 1905 m. rugsėjo mėn. Galimas Lenkijos sukilimas didžiulių pačios Rusijos vykdomų reformų fone galėjo sukelti tik neigiamą Vakarų valstybių vadovų reakciją. Be to, karo padėties įvedimas reiškė, kad rengtis sukilimui būtų sunku grynai techniškai. Rusijos valdžia, įvesdama karo padėtį Lenkijoje, užsigarantavo, kad nepasiruošusios ginkluotiems veiksams Lenkijos politinės grupuotės nesugebės sukurstyti Lenkijos visuomenės. Lenkijos politinių grupuočių kontaktus su Rusijos nuosaikiais demokratiniais sluoksniais vyriausybė palaikė ir skatino. Juolab kad šie Rusijos politiniai sluoksniai rėmė Lenkijos politinės-teritorinės autonomijos reikalavimus ir buvo įgiję Lenkijos politinių grupuočių pasitikėjimą. Glaudūs lenkų ir rusų politinių jėgų kontaktai Rusijos valdantiesiems sluoksniams garantavo informacijos apie lenkų politinius siekius autentiškumą ir kartu, be abejonės, Lenkijos visuomenės valdymo prerogatyvas. Todėl VI Žemietijų suvažiavime tarp pačių kadetų ir jiems pritariančiųjų atsirado nemažai politinių veikėjų, pradėjusių prieštarauti Lenkijos autonomijos siekiams¹³⁵.

Nesunku pastebėti, kad Rusijos valdančiųjų sluoksnių veiksmai atitiko tokius iš pirmo žvilgsnio vienišus kadetų veikėjų pareiškimus. Galima nurodyti nemažai atvejų, kai Rusijos valdžia 1905 m. lapkričio mėn. netrukdė reikalauti autonomijos kitų Rusijos tautų atstovams ir netgi tai skatino¹³⁶.

Tuoj po VI Žemietijų suvažiavimo, prieš pat Lietuvių suvažiavimą Vilniuje, lapkričio 19 (gruodžio 2) d. įvyko Visų nerusiškų Rusijos tautų atstovų suvažiavimas, kur Rusijos tautos atvirai reikalavo autonomijos¹³⁷. Tačiau šis Peterburge įvykęs tautų forumas Rusijos valdžiai leidžia ne tik stebėti ir koreguoti paties forumo dalyvių veiklą. Atskirų etninių bendrijų veiklos taktika koncentruojama pasirengti forumui, su juo siejami tam tikri politiniai planai. Tam reikia nemažai laiko ir pastangų. Kol neprityrę tautiniai sąjūdžiai ruošiasi pareikšti teises į apsisprendimą ir politiškai angažuotis, Rusijos vyriausybė gali pertvarkyti jėgas ir ruoštis su jais susidoroti.

Leidus surengti kitataučių forumą ir kartu netrukdant jam pareikšti siekį decentralizuoti Rusijos valdymą ir kurti autonominę-federacinę

santvarką¹³⁸, dar nebrandžių tautų politinis aktyvumas nukreipiamas Rusijos vyriausybei palankia linkme. Antra vertus, nereikėtų užmiršti, kad netgi 1905 m. rugsėjo mėn. įvykęs Pasaulinis taikos kongresas, pripažindamas nacijų (tautų) teisę į apsisprendimą, faktiškai sutapatino tautų apsisprendimą su autonomijos siekiu¹³⁹. Taigi Rusijos valdantiejiems sluoksniams netrukdant rutuliotis autonomijos idėjoms „iš apačios“, išaiškėja, kad net tarptautiniu mastu tautos (nacijos) teisė į apsisprendimą yra suprantama kaip teisė į autonomiją. Rusijos valdžiai pavyksta suponuoti tokią situaciją, kada tarptautinė bendrija vykstantį Rusijos decentralizacijos procesą „priversta“ suprasti kaip natūraliai besiklostančią spalio 17(30) d. manifesto išdavą. Beje, tai Rusijai yra puikus pretekstas prašyti Vakarų valstybių kreditų tolesnėms demokratinėms reformoms¹⁴⁰.

Tačiau kitas dalykas, kad esant nestabiliai Rusijos teisei situacijai, tebegaliojant daugeliui senų įstatymų ir parengus labai mažai naujų, atskiros Rusijos tautos negalėjo savo politinių siekių konstitutavimui taikyti teisinio mechanizmo. Joms buvo suteikta teisė tikrai pareikšti savo autonominius siekius, t. y. tokius siekius, kokius anksčiau tegalėjo demonstruoti lenkai (jei atmesime autonomijos statusą turinčią Suomiją). Kitų tautų autonominės santvarkos klausimo iškėlimas savaimė menkino Lenkijos autonomijos prioritetą. Rusijos valdantiejiems sluoksniams nesunku buvo pasiteisinti tuo, kad teisinis atskirų kraštų autonominio valdymo mechanizmas turi būti parengtas remiantis tais pačiais tautų apsisprendimo principais. Jei vis dėlto Lenkijai suteikiamas tam tikras prioritetas, tai atitinkamų įstatymų parengimo prerogatyva turi priklausyti renkamam įstatymų leidimo organui – Valstybės dūmai. Galima pridurti, kad kitų Rusijos imperijos tautų autonomijos siekių skatinimas buvo gerai apgalvotas, nes valdantieji

¹³⁵ Akta zjazdów ziemskich w Moskwie (toliau – Akta zjazdów). Zjazd szósty, 6–13 listopada 1905 r., op. cit., l. 84, 93, 105 ir kt.

¹³⁶ E. Motieka, „Didžiojo Vilniaus seimo preliudija: Memorandumas Rusijos vyriausybei“, op. cit., p. 220–222.

¹³⁷ /?/, „Visų nerusiškųjų Rusijos tautų atstovų susivažiavimas“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.26 (XII. 9), nr. 278; Съезд представителей инородцев, *Виленская жизнь*, 26 ноября 1905 г., nr. 2453 ir kt.

¹³⁸ Zr. 136 ir 137 išnašas.

¹³⁹ Akta zjazdów. Zjazd piąty, 12(25) września r. 1905, l. 55.

¹⁴⁰ А. В. Игнатъев, С. Ю. Витте – дипломат, М., 1989, с. 259–265.

sluoksniai suprato, kad dauguma tautų politinei autonomijai dar nesubrendę. Čia galima išskirti Lietuvą, Latviją, Estiją, Gruziją ir Armėniją, kurios politinių siekių konstitutavimosi srityje buvo pažengę kur kas toliau negu Ukraina, Baltarusija, Sibiras ar musulmonų kraštai.

Be to, galima teigti, kad 1905 metais kultūrinės autonomijos principai visoje Rusijos imperijoje iš esmės buvo gana sėkmingai realizuojami. Todėl tarptautinės opinijos ir Vakarų valstybių reikalavimus suteikti Rusijos tautoms daugiau kultūrinių ir politinių teisių Rusijos valdantieji sluoksniai galėjo atremti nuoroda esą jų saviraiška toleruojama panašia į mūsų nurodytą forumų forma arba palaiapsniui suteikiant kultūrinę autonomiją.

Taigi Rusijos imperijos nacijų, tautų ar kraštų (išskyrus Suomiją ir Lenkiją) „autonomizavimas“ prisidengus siekiu paruošti prielaidas įstatymiškai įtvirtinti Rusijos decentralizaciją, buvo carizmo manevras, suteikęs galimybę išsiaiškinti Rusijos tautų etnopolitines orientacijas ir leidęs vėliau apsiriboti tik Suomijos autonomijos išplėtimu.

Lietuvos autonomijos problema ir šiame kontekste buvo specifinė. Lietuvių delegatų pozicija VI Žemietijų suvažiavime svarbi tuo, kad ji Lietuvių suvažiavimo išvakarėse turėjo pademonstruoti lietuvių tautinio judėjimo etnopolitinę orientaciją. Kitas dalykas – buvo svarbu sužinoti Rusijos nuosaikiųjų demokratinių sluoksnių ir Lenkijos politinių jėgų požiūrį į Lietuvos konstitutavimosi galimybes. Kaip jau buvo nurodyta skyriuje apie lietuvių Memorandumą grafui S. Vitei, Rusijos valdantiems sluoksniams buvo svarbu eliminuoti bet kokią galimybę integruotis lietuvių ir lenkų tautiniams sąjūdžiams, o kartu – neleisti sukurti bendrų politinės-teritorinės autonomijos struktūrų.

Rusijos valdžios siekimas sumenkinti Lenkijos autonomijos statusą ir pagal išgales prilyginti jį kitų tautų politiniam ir kultūriniam statusui disonavo su kai kurių Rusijos imperijos kraštų (Lietuva, Gruzija, Armėnija) siekiu iškeliant autonomijos reikalavimus remtis istorinėmis valstybingumo tradicijomis. Tačiau, pavyzdžiui, minėtame 1905 m. rugsėjo mėn. įvykusiame Pasauliniame taikos kongrese apie istorines tautų teises iš viso nekalbama¹⁴¹. Šios pozicijos, iš tikrųjų atspindėjusios Vakarų valstybių valdančiųjų sluoksnių požiūrį, be abejo, negalima priskirti strateginių Vakarų pasaulio interesų sferai. Tai, matyt, tebuvo taktikos priemonė, kuri reiškė, kad Rusija turinti suprasti būtinumą sukurti Lenkijos autonomiją. Imperijos centrinė valdžia manevravo ir visaip stengėsi atidėti šio reikalo sprendimą. Rusijos kadetai ir jiems prijaučiantys opoziciniai sluoksniai tiesiogiai rėmė Lenkijos autono-

mijos siekius. Tačiau Lenkijos autonomijos sukūrimas, anot šių politinių jėgų, tebuvo galimas sušaukus Rusijos steigiamąjį susirinkimą. Nors oficialiuose kadetų ar žemietijų suvažiavimų dokumentuose tiesiogiai apie istorines Lenkijos teises nekalbama, tačiau nuoroda į ypatingą, kitoki nei kitų imperijos šalių ar kraštų nacionalinį ir kultūrinį statusą¹⁴², demonstravo, kad sudėtingos tarptautinės Lenkijos valstybingumo atkūrimo aplinkybės buvo gerai suvokiamos.

Kita vertus, kadetai, būdami politinė jėga, su kuria S. Vitės vyriausybė skaitėsi, vis dėlto 1905 m. pabaigoje Rusijos politinės situacijos nekontroliavo. Kartu su „Sajungų sąjunga“* kadetai buvo Rusijos reformų variklis, tačiau tai dar nebuvo galinga politinė jėga, turinti kelias strategines alternatyvas. Šios Rusijos politinės jėgos iš lenkų nacionalinio judėjimo veikėjų gavo nemažą paramą, už kurią atsidėkodamos turėjo besąlygiškai pripažinti Lenkijos teisę į autonomiją. Šios teisės pripažinimas reiškė Lenkijos kaip politinio subjekto pripažinimą *de facto*. Tai buvo svarbi Lenkijos politinių siekių konstitutavimo prielaida, tačiau konkretus šių siekių konstitutavimo mechanizmas turėjo būti abipusiškai parengtas ir aprobuotas. Kaip tik šiam tikslui VI Žemietijų suvažiavime Lenkijos autonomijos šalininkai ir skyrė svarbiausią dėmesį.

Kaip matome, šiame kontekste Lietuvos valstybingumo problema galima traktuoti ne tik kaip Lietuvos, siekiančios vasalinio valstybingumo, santykį su galimu siuzerenu – Rusija (net ir tokį statusą dar reikėjo iškovoti). Lietuvos autonomijos klausimo iškėlimas jau savaime palietė ir Lenkijos, taip pat pretenduojančios tapti Lietuvos suverenių teisių paveldėtoja, interesus. Istorinių valstybingumo tradicijų požiūriu Lenkijos prioritetas prieš Rusiją buvo neabejotinas, tačiau ir jis buvo paremtas senosios LDK subordinacijos ne Abiejų Tautų Respublikai, o Lenkijai, interpretacija. Kitas dalykas, kad Lenkijos, ir toliau sau priskiriančios Lietuvos siuzereno funkcijas (ir LDK atkūrimo ir etninės Lietuvos sukūrimo atvejais), etnopolitiniai siekiai neretai konfrontavo netgi su Lietuvos ir Baltarusijos lenkų politinių grupuočių tikslais. Todėl

¹⁴¹ Zr. 139 išnašą.

¹⁴² Akta zjazdów. Zjazd szósty, l. 102, 107–110, 116–117 ir kt.

* „Sajungų sąjunga“ – 1905 m. gegužės mėn. įkurta atskirų inteligentijos profesinių sąjungų (mokytojų, advokatų, dailininkų, geležinkelių tarnautojų, valstybinių įstaigų tarnautojų) sąjunga. Revoliucijos metu ji vienijo 40–50 tūkstančių narių. „Sajungų sąjunga“ atstovavo Rusijos liberaliniams-demokratinėms sluoksniams.

suprantama, kad T. Vrublevskis, atstovaudamas Lietuvos ir Baltarusijos lenkų interesams ir norėdamas sustiprinti Lietuvos ir Baltarusijos delegatų pozicijas, į VI Žemietijų suvažiavimą pakvietė ir lietuvių tautinio sąjūdžio atstovus.

Lietuvių istoriografijoje susiformavusi nuostata, kad visi trys lietuvių pasiuntiniai VI Suvažiavime buvo gana pasyvūs¹⁴³. Esą tiek rusų, tiek ir Lenkijos delegatai prašę Suvažiavime nekelti Lietuvos autonomijos klausimo ir lietuviai galų gale sutikę¹⁴⁴. Tačiau daugelis taip teigiančių rėmėsi faktu, kad grįžus lietuvių pasiuntiniams iš Maskvos, J. Basanavičius jiems priekaištavo už neveiklumą ir vengimą išgarsinti Lietuvos autonomijos reikalą. Šiais J. Basanavičiaus teiginiais galima suabejoti. Archyviniai dokumentai ir atsiminimai liudija apie aktyvias lietuvių atstovų pastangas derėtis su rusų ir Lenkijos bei Lietuvos lenkų delegatais¹⁴⁵.

Lietuvos autonomijos klausimą lietuvių pasiuntiniai iškėlė jau pirmą VI Žemietijų suvažiavimo dieną¹⁴⁶. Tačiau tuoj pat sulaukta daug prašymų kol kas viešai nesvarstyti šios problemos. Kadetai bei jiems prijaučiantys įvairių Rusijos regionų atstovai, taip pat Lenkijos bei Lietuvos lenkai aiškino, kad Lietuvos autonomijos klausimo įtraukimas į VI Suvažiavimo dienotvarkę pakenks Lenkijos autonomijos reikalui¹⁴⁷. Kaip matyti, Rusijos vyriausybės ir kadetų požiūris į Lenkijos ir kitų tautų autonomijos problemas aiškiai skyrėsi: VI Žemietijų suvažiavimo dienomis Rusijos vyriausybė publikuoja mūsų nagrinėtą Memorandumą S. Vitei, o kadetai slopina mėginimus iškelti Lietuvos, Gruzijos, Ukrainos ar Sibiro autonomijos klausimą¹⁴⁸.

Lietuvių delegacija negalėjo likti pasyvi, nes jau V Žemietijų suvažiavimo dokumentuose buvo fiksuota Lenkijos autonomijos sienų problema. Galima atrasti keletą formuluotų variantų: 1) Lenkijos sienos nustatomos pagal tautinę (genetinę) sudėtį ir vietinių gyventojų norą¹⁴⁹; 2) nuo Lenkų Karalystės autonomijos atskiriamos sritys, kur vyrauja mažarusiai (šiuo atveju turima galvoje baltarusiai ir ukrainiečiai) ir lietuviai, ir prijungiamos sritys, kur vyrauja lenkai¹⁵⁰; 3) sienos tarp Lenkijos autonomijos ir kaimyninių gubernijų turi būti nustatomos abipusiu susitarimu pagal tautinę (genetinę) sudėtį ir vietinių gyventojų norą¹⁵¹.

Vengdami detalaus Lenkijos autonomijos ribų principų nagrinėjimo, pažymėsime, kad pagrindu buvo paimtas etninis-teritorinis principas. Tačiau svarbią išimtį sudarė Lenkijos autonomijos pakraščių problema, kurios sprendimas paliestų kitų kraštų ir tautų, pretenduojančių į

politinę-teritorinę autonomiją, interesus ir autentiškos kultūrinės-politinės saviraiškos galimybes. „Vietinių gyventojų apsisprendimo“ formuluotė faktiškai eliminavo istorinės motyvacijos reikšmę nustatant lietuvių-lenkų-baltarusių etninio pasienio valstybinę priklausomybę. Turima galvoje ne tik Vilniaus ir Gardino, bet ir Minsko, Vitebsko, Mogiliovo gubernijos, kur didelė gyventojų dalis buvo katalikai, dažnai identifikuojami kaip lenkai. Taip pat neaiškus tampa Suvalkų gubernijos priklausomybės klausimas: ši gubernija priklausė Varšuvos generalgubernatorystei, tačiau dauguma jos gyventojų buvo lietuviai; todėl aiškinantis vietinių gyventojų etninę priklausomybę, svarbų vaidmenį galėjo suvaidinti galimos lenkų manipuliacijos savaip interpretuoti ankstesnę administracinę Lenkijos ir LDK padalijimą.

Taigi planuojami būsimosios autonominės Lenkijos valdžios* susitarimai su kaimyninėmis gubernijomis dėl Lenkijos autonomijos ribų iš esmės reiškė, kad Lenkija, pasinaudojusi ypatinga „Šiaurės Vakarų krašto“ demografinė situacija ir gana aukštu kultūrinės polonizacijos lygiu, istorinius valstybingumo atstatymo motyvus taikė tik etninės Lenkijos autonomijos riboms apibrėžti, o etninių pakraščių problemą bandė spręsti remdamasi apsisprendimo teise. Tačiau turint galvoje, kad faktiškai pareikštos pretenzijos į dalį buvusios LDK žemių buvo strategiškai motyvuotas žingsnis, orientuotas remiantis istorinėmis-poli-

¹⁴³J. Būtėnas, *Povilas Višinskis*, p. 102; P. Bugailiškis, „Gyvenimo brandos mokykla“, LLTI RS, f. 11-136, l. 56; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 119.

¹⁴⁴A. Nezabitauskis, *Jonas Basanavičius*, p. 231; K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 162–163 ir kt. veik.

¹⁴⁵P. Višinskis, (be pavadinimo), LLTI RS, f. 1-706, l. 1; P. Višinskis, (be pavadinimo), LLTI RS, f. 1-695, l. 1–3; Lietuvos atstovų: P. Višinskio, inž. Bielskio, dr. K. Griniaus pareiškimas, LLTI RS, f. 704, l. 1–2; P. Višinskis, *Užrašų knygelė* (162 nenumeruoti lapai), LLTI RS, f. 1-814; Akta zjazdów. Zjazd szósty, l. 113–114, 130, 132; K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 153–164.

¹⁴⁶J. Būtėnas, *Povilas Višinskis*, p. 102; K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 154–155 ir kt. veik.

¹⁴⁷Ibidem.

¹⁴⁸Ibidem.

¹⁴⁹Akta zjazdów. Zjazd piąty, l. 16.

¹⁵⁰Ibidem, l. 48.

¹⁵¹Ibidem, l. 16.

*Nenorint išsiplėsti, nepateikiamos atskirų Lenkijos politinių grupuočių pozicijos, kurios šiek tiek skyrėsi.

tinėmis ir kultūrinėmis Abiejų Tautų Respublikos tradicijomis išplėsti Lenkijos autonomijos ribas. Be to, vienintelei Lenkijai iškovojus politinės-teritorinės autonomijos statusą, jos kaimynai – lietuviai, baltarusiai ir ukrainiečiai – galbūt galėjo tikėtis aukštesnio politinio ir kultūrinio statuso įeidami į Lenkijos autonomijos sudėtį, negu priklausydami vienai ar kitai „Šiaurės Vakarų krašto“ gubernijai.

Lietuvių atstovus, aišku, labiausiai jaudino Suvalkų gubernijos ir Vilniaus, kaip Lietuvos sostinės, problemos. VI Žemietijų suvažiavime lenkai, matydami dalies Rusijos nuosaikiųjų demokratiųjų sluoksnių atstovų neigiamą nusistatymą dėl Lenkijos autonomijos¹⁵², šios autonomijos sienų klausimą formulavo atsargiau: apsiribota tik principiniu Lenkijos autonomijos reikalavimu, o teritorinės problemos atidedamos ateičiai. Prisimindami V Žemietijų suvažiavime lenkų išdėstytas prerogatyvas, lietuvių delegatai ir su tuo sutikti negalėjo, nes tokiu atveju, kaip minėta, neaiški taptų Suvalkų gubernijos priklausomybė. Suvalkų gubernijos klausimą lietuviai (K. Grinius) iškėlė jau pirmą Suvažiavimo dieną¹⁵³. Prisiminkime, kad Memorandumo grafui S. Vitei autoriai kaip pretekstą šiam dokumentui rengti taip pat panaudojo Suvalkų gubernijos problemą. Sunku pasakyti, ar šios lietuvių konservatyviųjų (tautinių demokratų) ir radikaliųjų (LDP) politinių jėgų akcijos buvo suderintos, tačiau net ir atmetus šią prielaidą aišku, kad lietuvių tautinio judėjimo atstovams Suvalkų gubernijos problema buvo principinė. Juk tais pačiais principais remiantis (istorinių ir apsisprendimo motyvų derinimas) buvo numatyta spręsti ir Vilniaus bei didesnės dalies Vilniaus gubernijos priklausomybės Lietuvos autonomijai klausimą.

Vis dėlto Lenkijos ir Lietuvos lenkams pavyko įtikinti lietuvių atstovus keliant šį klausimą neaštrinti lietuvių-lenkų santykių. Lietuviai pasirinko kompromisinę taktiką: pripažinti ir paremti Lenkijos teisę į autonomiją, tačiau kartu reikalauti ir Lietuvos autonomijos. Todėl oficialiose kalbose V. Bielskis ir P. Višinskis pritarė Lenkijos autonomijos sukūrimui, o Lietuvos autonomijos klausimą kėlė užkulisinėse derybose su lenkų ir rusų atstovais¹⁵⁴.

Svarbiausios lietuvių delegatų nuostatos VI Žemietijų suvažiavime suformuluotos trijuose dokumentuose¹⁵⁵. Šie lietuvių atstovų programiniai dokumentai – tai kartu ir LDP pozicija dėl Lietuvos autonomijos kūrimo principų. Taip pat svarbu, kad LDP atstovų nuostatos iš esmės nesiskiria nuo būsimųjų Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimų. Deja, nežinome, ar minėti dokumentai buvo pateikti VI Žemietijų suvažiavimo organizatoriams, nes rasti tik šių dokumentų juodraščiai. Tikė-

tina, kad vienas jų vis dėlto buvo įteiktas: jo tekste aptikta nuoroda, kad pareiškimas VI Žemietijų suvažiavimo Organizaciniam biurui parengtas todėl, kad lietuvių atstovams VI Suvažiavime nepavyko išsamiai pasisakyti Lietuvos autonomijos klausimu¹⁵⁶.

Svarbiausias argumentas Lietuvos autonomijai sukurti – vieningumas nacionaliniu ir kultūriniu požiūriu¹⁵⁷. Kartu, matyt, dėl Memorandumo S. Vitei įtakos bandoma remtis istoriniais argumentais, nurodant, kad Lietuva suverenių teisių neteko po 1795 metų¹⁵⁸. Pretenduojama į istorines-politines LDK tradicijas, tačiau atsisakoma kokių nors teritorinių pretenzijų į kitas buvusios LDK žemes. Apsiribojama etnografinės Lietuvos teritorija, tačiau kartu pasisakoma už lietuvių–lenkų–baltarusių etninio pasienio (šiuo atveju – Vilniaus gubernija ir šiaurinė Gardino gubernijos dalis) gyventojų apsisprendimą priklausyti Lietuvos autonomijai¹⁵⁹. Tiksliausiai lietuvių reikalavimai išdėstyti P. Višinskio straipsnyje: „Lietuviai, gyvenantys Kauno, Vilniaus*, Suvalkų ir dalyje Gardino gubernijos dėl savo politinės praeities, nacionalinių ir kultūrinių ypatumų, politinių ir ekonominių siekių, reikalauja plačios politinės savivaldos su seimu Vilniuje /.../“¹⁶⁰.

Panašiai kaip Memorandume, neabejojama dėl Vilniaus kaip autonominės Lietuvos sostinės statuso. P. Višinskio, V. Bielskio ir K. Griniaus pareiškime Suvažiavimo Organizaciniam biurui yra įdomus teiginys esą prie Lietuvos autonomijos gali jungtis tos sritys, kurios „/.../ jaučia trauką apie Vilniaus, kaip politinio, ekonominio ir kultūrinio

¹⁵² Akta zjazdów. Zjazd szósty, l. 105.

¹⁵³ P. Višinskis, Užrašų knygelė, op. cit. (1905.XI.6 d. susirinkimas); K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 157.

¹⁵⁴ P. Višinskis, Užrašų knygelė, op. cit.; Akta zjazdów. Zjazd szósty, l. 113, 130, 132.

¹⁵⁵ Žr. 145 išnašą (LLTI RS, f. 1-706, f. 1-695, f. 1-704).

¹⁵⁶ Lietuvos atstovų: P. Višinskio, inž. Bielskio, dr. K. Griniaus pareiškimas, op. cit., l. 1–2.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 1–2; P. Višinskis, (be pavadinimo), LLTI RS, f. 1-695, l. 3.

¹⁵⁸ *Ibidem*, l. 2.

¹⁵⁹ *Ibidem*, l. 3; P. Višinskis, (be pavadinimo), LLTI RS, f. 1-706, l. 1.

*Nežinia, kodėl pretenduojama į visą Vilniaus guberniją. Kituose LDK dokumentuose kalbama tik apie dalies Vilniaus gubernijos (be Vileikos apskr. ir dalies Lydos, Dysnos ir Ašmenos apskr.) prijungimą prie Lietuvos autonomijos (žr. Lietuvos Demokratų partijos programa, Tilžė, 1906, p. 7).

¹⁶⁰ P. Višinskis, (be pavadinimo), LLTI RS, f. 1-695, l. 3.

centro /.../*¹⁶¹. Tokie pareiškimai rodė ir konservatyviųjų ir radikaliųjų lietuvių politinių grupuočių supratimą, kad politinė tautos organizacija turi remtis pilietiniu-teritoriniu principu. Tai patvirtina ir VI Žemietijų suvažiavimo dienomis P. Višinskio duotas interviu laikraščiui „Novoje vremia“¹⁶². P. Višinskis demonstratyviai pabrėžė, kad Lietuva pretenduoja į teritorinę-nacionalinę autonomiją ir sieks sukurti pilietinę visuomenę. Taip pat nedviprasmiškai pasisakyta dėl vienodo Lietuvos ir Lenkijos autonominių vienetų statuso Rusijos imperijoje. Šis akcentas gana svarbus, nes ypatingo statuso suteikimas tik Lietuvai, nesuteikiant jo ir Lenkijai, buvo nerealus. Todėl kartu su Lenkijos autonomijos specifika buvo stengiamasi pabrėžti ir Lietuvos specifika, ypač akcentuojant etnopolitinį atskirumą nuo Lenkijos. Tačiau Lietuvos autonomijos klausimas negalėjo būti keliamas nenurodant ir kitų kraštų – Ukrainos, Užkaukazės, Sibiro ir kt. – siekimų sukurti autonomiją. Iš čia ir kyla P. Višinskio teiginys, kad subrendę politinei autonomijai šalys ar kraštai – Lietuva, Lenkija, Užkaukazė, Ukraina ir t. t. – gali „sujungti su Rusija federaliniais pagrindais“¹⁶³.

Vis dėlto svarbiausias P. Višinskio pasisakymo akcentas – mintis, jog lietuviai laikosi laukimo taktikos, nes yra per silpni iškovoti autonomiją vieni. Lietuvių taktinės politinės veiklos orientyrai esą priklausys nuo „tos realios naudos, kurią mums pasiūlys kiekvienas iš šių pusių“¹⁶⁴ (t. y. Lenkija ar Rusija – E. M.). Šis pareiškimas gana svarbus būsimojo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje kontekste. Tai rodo, kad Lietuvos konstitutavimosi galimybės buvo siejamos ne tik su lietuvių tautos politine ir pilietine branda, bet ir su geopolitine situacija. Vadinasi, buvo suvokiama eventuali veiklos taktikos transformacija priklausomai nuo Rusijos ir Lenkijos politinės situacijos pasikeitimo. Be to, tam įtakos galėjo turėti ir Lietuvos lenkų etnopolitiniai projektai. Be oficialių VI Žemietijų suvažiavimo posėdžių, kaip jau minėjome, vyko neoficialūs Lenkijos ir Lietuvos lenkų pasitarimai, kuriuose dalyvavo ir trys lietuvių atstovai¹⁶⁵.

Lenkijos ir Lietuvos bei Baltarusijos lenkai sutarė dėl Lenkijos autonomijos. Taip pat vieningai pasisakyta, kad ją sukurti realu tik po Visos Rusijos steigiamojo susirinkimo sušaukimo. Kartu tai reiškė nuostatą atkurti Lenkijos valstybingumą, remiantis reformuojamos Rusijos įstatymais. Tačiau dalis lenkų politinių jėgų (LSP ir kitos) reikalavo savavališkai kurti naujas Lenkijos valstybines-politines struktūras¹⁶⁶. Kaip nuolaidą PPS siūlė ir kitą kelią: kurti Lenkijos teritorinę autonomiją savavališkai ir šį reikalą pagal galimybes derinti su Rusijos

valdančiaisiais sluoksniais. Abu variantai vedė į ginkluotą sukilimą, kuriam, Lenkijoje įvedus karo padėtį, kelias iš esmės jau buvo užkirstas. Todėl Lietuvos ir Baltarusijos lenkų parama Lenkijai rusų buržuazijos ir inteligentijos suvažiavimuose buvo labai reikalinga.

Lietuvos ir Baltarusijos lenkams VI Žemietijų suvažiavime atstovavo Vilniaus, Kauno, Minsko, Gardino, Vitebsko, Mogiliovo gubernijų pasiuntiniai¹⁶⁷, solidarizavęsi remdamiesi pilietiniu, t. y. buvusios LDK valstybinių tradicijų, pagrindu. 1905 metai buvo pradinis Lietuvos ir Baltarusijos dvarininkijos-bajorijos konsolidacijos etapas. Šie politiniai sluoksniai pasisakė už Lietuvos autonomiją, t. y. teritorinę autonomiją, apimančią LDK 1795 m. sienomis¹⁶⁸. Tiesa, Lietuvos ir Baltarusijos lenkų pozicija nebuvo vienalytė: kaip minėta, ji svyravo nuo ketinimų turėti tam tikrą savivaldą Lenkijos autonomijos sudėtyje iki Lietuvos (t. y. Lietuvos ir Baltarusijos) autonomijos, tiesiogiai subordinuotos Peterburgui. Dauguma jų ateityje tikėjosi atstatyti federacinius ryšius su Lenkija, eventualiai – ir su Ukraina, t. y. buvo puoselėjami LDK, kartu ir Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo planai. Aišku, visi šie projektai priklausė nuo tolesnio revoliucijos vystymosi Rusijoje ir Lenkijoje bei Lietuvoje.

Nors, kiek žinoma, bendros šių neviešų susirinkimų dalyvių rezoliucijos nebuvo pasirašytos, tačiau derybos vyko tolerantiškai. Visos

*Šiuo atveju galima išvelgti tam tikrą panašumą tarp lenkų ir lietuvių politinių veikėjų bandymų savaip interpretuoti istorinius ir apsisprendimo motyvus. Bet nesunku pastebėti esminį skirtumą: lietuvių parengtuose Lietuvos autonomijos etnografinėmis ribomis sukūrimo projektuose etniniams pakraščiams galėjo būti taikomi ir apsisprendimo, ir istorinės teisės principai. Tai reiškia, kad nustatant Lietuvos autonomijos ribas, istoriniai motyvai (LDK valstybinės-pilietinės tradicijos) būtų leidę šias ribas išplėsti. Vis dėlto pasitenkinta ribotu istorinių teisių pritaikymu: jomis numatoma pasinaudoti tais atvejais, kai apsisprendimo motyvai nebetenkina gyvybiškų tautos poreikių (didesnės dalies Vilniaus gubernijos su Vilniaus miestu, Suvalkų gubernijos priskyrimas Lietuvos autonomijai).

¹⁶¹ Lietuvos atstovų: P. Višinskio, inž. Bielskio, dr. K. Griniaus pareiškimas, op. cit., I. 1.

¹⁶² Литовский вопрос /Новое время, г. 1905, нр. 134/, Lietuvos VIA, f. 378, BS 1905, b. 406, I. 4.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ P. Višinskis, Užrašų knygelė, op. cit.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Akta zjazdów. Zjazd szósty, I. 114, 119.

¹⁶⁸ J. Jurkiewicz, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*, Poznań, 1983, s. 75.

lenkų politinės grupuotės išreiškė simpatijas lietuviams. Tiesa, Lietuvos lenkų pareiškimai dėl lietuvių teisės kurti atskirą autonomiją, t. y. Lietuvos autonomiją etnografinėmis ribomis su jai prijaunčiančiais etniniais pakraščiais¹⁶⁹, nebuvo išpareigojantys, nes formalus šių teisių pripažinimas dar nereiškė, jog pasisakoma už šį vienintelį etnopolitinės raidos modelį. Juk kaip tik Lietuvos lenkai ieškojo bendradarbiavimo formų su lietuvių nacionalinio judėjimo atstovais. Juo labiau nestebina pareiškimai apie būtinumą toleruoti ir s k a t i n t i lietuvių kultūrinę veiklą, palaikyti glaudžius Lietuvos lenkų, Lenkijos lenkų, lietuvių ir baltarusių tarpusavio ryšius¹⁷⁰. Tačiau dėmesį patraukia 1905.XI.7(20) įvykęs pasitarimas, kuriame buvo diskutuojama galimybė sušaukti lietuvių ir lenkų suvažiavimą Vilniuje arba Varšuvoje¹⁷¹. Faktiškai tai būtų buvusių Lenkijos Karalystės ir LDK žemių, priklausančių Rusijos imperijai, atstovų suvažiavimas. Deja, nėra tikslių duomenų, ar dėl tokio suvažiavimo tuomet nepavyko susitarti, ar suderinus pozicijas šių susitarimų nebuvo laikomasi. P. Višinskio užrašų knygelėje, kur pavyko rasti duomenų apie šias konsultacijas, ne viskas nuosekliai aprašyta. Aptinkame tik tezių nuotrupas¹⁷².

Lietuvoje tada buvo ruošiamasi lietuvių suvažiavimui Vilniuje. Lenkijoje tuo metu buvo reikalaujama sušaukti Lenkijos atstovų suvažiavimą. Todėl visai natūralu, kad bendruose lenkų ir lietuvių susibūrimuose ir kilo idėja sušaukti lenkų ir lietuvių suvažiavimą. Galima daryti prielaidą, kad lietuviai kvietė lenkus į lietuvių suvažiavimą Vilniuje. Apie tai sprendžiame iš P. Višinskio nuorodos į Lietuvos lenkų atstovo Soligorskio atsakymą K. Griniui „/.../ apie pakvietimą į suvažiavimą /.../“; šį pakvietimą Soligorskis „/.../ pataria visas partijas priimti“¹⁷³.

Sunku pasakyti, kaip būtų susiklosčiusi Lenkijos, Lietuvos ir Baltarusijos politinė padėtis 1905 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais, jei būtų sušauktas bendras lietuvių ir lenkų suvažiavimas. Tačiau galima drąsiai teigti, kad netgi ir nepasiekus konsensuso dėl valstybingumo atkūrimo principų remiantis senosios Respublikos arba LDK valstybiniu-pilietiniu tradicijų pagrindu, neišvengiamai būtų išlikęs pats įvykusio suvažiavimo faktas. Tatai leistų savaip interpretuoti LDK atkūrimo prielaidas bei galimybes ir galbūt ateityje modifikuoti buvusiose LDK žemėse gyvenančių tautų etninės ir pilietinės identifikacijos principus.

Baigiant reikėtų pridurti, kad VI Žemietijų suvažiavimas pripažino ypatingą Lenkijos statusą ir išskirtinę jos teisę į teritorinę autonomiją¹⁷⁴.

5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui

Rinkimai į Suvažiavimą. Lietuvos valsčių nutarimai. Rusijos vyriausybei, skatinusiai „etnografinę“ lietuvių tautą atsiriboti nuo Lenkijos ir kartu nuo Abiejų Tautų Respublikos restauravimo planų, iškilo nelengvas uždavinys: kiek įmanoma stabdyti lietuvių etnopolitinę konsolidaciją kultūrinių suvaržymų panaikinimo sąskaita. Tačiau paspartinti šį procesą tuoj po „Atsišaukimo į lietuvių tautą“ pasirodymo iš esmės nebuvo galima. Be to, vietinė caro administracija nesitikėjo, kad Lietuvos gyventojai taip gausiai dalyvaus Lietuvių suvažiavime. „Atsišaukimą į lietuvių tautą“ „Vilniaus žinios“ išspausdino 1905.X.29 (XI.11). Taigi iki Suvažiavimo buvo likusios trys savaitės. Bent paviršutiniškai apžvelgę bendrą Lietuvos revoliucinę situaciją 1905.X.29–XI.20(XI.11–XII.3), t. y. nuo „Atsišaukimo“ pasirodymo iki Lietuvių suvažiavimo, pažymėsime, kad laikas organizuoti Suvažiavimą buvo labai parankus. Tuo metu vietinė caro administracija nesugebėjo kontroliuoti padėties nei Lietuvos mieste, nei kaime¹⁷⁵. Sustiprintos apsaugos padėties, įvestos Vilniaus mieste 1905.IV.20(V.3) ir Kauno gubernijoje 1905.VIII.15(28)¹⁷⁶, faktiškai nebuvo paisoma. Revoliuciniam judėjimui malšinti trūko ir karinės jėgos.

¹⁶⁹ P. Višinskis, Užrašų knygelė, op. cit.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem (1905.XI.7 d. lenkų ir lietuvių susirinkimas).

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Akta zjazdów. Zjazd szósty, l. 118–119.

¹⁷⁵ „Metinės Lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės“, *Naujoji gaidynė*, 1906.XI.23(XII.6), nr. 27, p. 417; Pr. Klimaitis, „Kas dėjosi Lietuvoj 1905 metų lapkričio mėn.“, op. cit.; *Революция 1905–1907 гг. в Литве. Документы и материалы*, В., 1961, с. 193–211, 249–252, 347–356, 428–429.

¹⁷⁶ A. Tyla, „Lietuvos valdymo 1900–1914 metais ypatumai“, op. cit., p. 80.